

DROTTNINGENS HEMLIGHET

EN EPISOD UR DE SVENSKA KONUNGADYNASTIERNAS HISTORIA

Av professor SVEN TUNBERG

DET är till »Sverkrarna» och »Erikarna» våra tankar gå vid detta tillfälle. Vad med »Sverkrar» och »Erikar» åsyftas säger väl sig självt. Det var medlemmarna av de i Sveriges historia ryktbara med varandra konkurrerande konungaätterna, vanligen benämnda den Sverkerska och den Erikska, som sammanfattats under denna koncisa och därför bekväma beteckning. Ätternas verkningstid omfattade ungefär ett århundrade, från 1100-talets förra hälvt till mitten av 1200-talet. De stodo i inbördes tävlan och i rask följd avlöste de varandra på den svenska tronen. Ett rörligt och förvirrande skådespel!

Tronstridigheter och tronväxlingar voro i de nordiska länderna vid den tid det här gäller ingenting ovanligt, de låta sig också lätt förklaras ur samhällsförfattningens aktuella struktur. Men beträffande de sverkerska och erikska ätterna i Sverige föreligger en särskild omständighet, som sedan länge fallit i ögonen. Från det första motsatsparet Sverker—Erik kommo de följande i identiskt samma ordning: Karl Sverkersson—Knut Eriksson, Sverker d. y. Karlsson—Erik Knutsson, Johan Sverkersson—Erik Eriksson. Man kan ju onekligen fråga sig, om denna påfallande fasta gruppering är endast ett tillfälligheternas verk. Ligger ej någon medveten tanke, någon medveten organisatorisk anordning bakom? Den framstående svenske historikern från 1800-talets mitt *A. M. Strindholm* i hans bekanta och grundläggande arbete »Svenska folkets historia» har härom åtskilliga uttalanden, vilka kunna sammanfattas sålunda: En överenskommelse har sannolikt kommit till stånd att giva de olika konungahusen lika rätt och sålunda förlika deras respektive anhängares, svearnas och götarnas, anspråk. »Så förklaras — — — Knut Erikssons långa, fridsamma regering och den unge Sverkers stilla, tålmodiga vistelse därunder i Danmark,

så samme Sverkers sedan fredliga tillträde till konungadömet utan spår av inbördes oroligheter, ehuru Knut efterlämnade flera söner, så även den allmänna resningen mot samme Sverker, då genom Knutssönernas undanröjande han ansågs hava velat för sin son bana vägen till konungadömet efter sig och sålunda bröt fördraget till inre fredens upprätthållande, så äntligen nu Johans, Sverkers sons, erkännande som konung efter Erik Knutsson, ehuru en son av denne i konungen av Danmark hade en mäktig beskyddare, som förfäktade hans arvsrätt till konungadömet.»

En närmare undersökning av händelseförloppet i fråga är ägnad att högst väsentligt rubba grundvalarna för den sålunda hävdade tankegången. De allra flesta av de tronskiften, som ägde rum, ge för visso ingen anledning till antagandet av en på förhand accepterad tronföljdsordning, vilken samvetsgrannt iakttoogs av samtliga parter. Tronskiftet Sverker—Erik känna vi från denna synpunkt hittills intet om, tronskiftena Erik—(Magnus Henriksson—) Karl Sverkersson—Knut Eriksson visa som det syntts helt andra och främmande aspekter. Vid Erik Knutssons död var hans son Erik Eriksson icke född — han var postum — vilket ju kan tillräckligt förklara, att han sköts undan i konkurrensen trots det senare beskyddet av den mäktige danske morbrodern. Konung Johan Sverkersson slutade sin ätt på den manliga linjen, varför kronan efter hans död nästan så att säga självklart övergått till den obestridd närmaste pretendenten, Erik Eriksson.

Ett tronskifte återstår emellertid, vilket kan ge oss vissa stödjepunkter i motsatt riktning. Det är tronskiftet Knut Eriksson—Sverker d. y. Karlsson (1196). Vi veta härom följande: Ett påvabrev från 1190-talet upplyser, att konung Knut låtit utse en av sina söner till sin efterträdare »de communi consensu et electione principum Sueviae». Trots detta har Karl Sverkerssons son Sverker Karlsson, som dittills levat i landsflykt i Danmark, vid konung Knuts död, som det tyckes utan varje motstånd, hyllats som Sveriges konung. Enligt uppgifter till påvestolen har konung Sverker också mot sin motståndares söner, vilka han med medlidande fann »puberes et omni auxilio destitutos», förfarit med stort ädelmod och, som det vidare heter i vederbörande påveskrivelse, »sibi eos in filios iniuriarum suarum immemor adoptavit, tanto eos fovens affectu, quod in multa familiaritate delectatus eorum a præsentia sua non sustineret absentes». Forskningen har av dessa upplysningar ansett sig kunna förmoda, att vid konung Knut Erikssons död en överenskommelse ingåtts mellan de ledande i landet, enligt

vilken då konung Knuts söner ännu voro minderåriga, Sverker hyllades som Sveriges konung men såsom vid denna tid utan manliga avkomlingar erkände en av Knuts söner såsom sin efterträdare. Från denna utgångspunkt blir också den följande händelseutvecklingen fullt förklarlig. Den nära förbindelsen mellan konungen och jarlen Birger Brosa förde till ett giftermål mellan Sverker och Birger Brosas dotter. När han med denna sin gemål år 1201 erhöi en son, den senare konungen Johan Sverkersson, begynte säkerligen farliga tankar att vakna. Varför icke säkerställa för den unge sonen tronföljden i Sverige? Realiserandet av en dylik tanke tycks också ha följt snarligen. Då den mäktige Birger Brosa år 1202 avled, lär konung Sverker ha utsett den ettårige sonen till jarl och därigenom skapat en »jarl byxlös» i Sverige, utsedd att i tidens fullbordan träda till makten efter faderns bortgång. Men härigenom väckte han starka oppositionella krafter till motstånd mot sig och sin politik. Folkungarna, som sågo det höga jarlämbetet glida sig ur händerna och tidigare överenskommelser vrakade, förenade sig med Erikarna, och inför det samlade anloppet förlorade konung Sverker till sist både krona och liv.

På denna punkt skulle vi sålunda kunna antaga en fredlig överenskommelse, en »placatio», mellan de kämpande Sverkerska och Erikska dynastierna och deras anhängare. Omständigheterna i målet äro emellertid av ett speciellt intresse, vilket lockar oss till en djupare penetrering av problemet.

Det påvebrev, som ovan citerats för uppgiften om Knut Eriks sons sons hyllning som faderns efterträdare, avser att från påvestolens sida taga ställning till en intim och känslig fråga rörande det svenska konungaparets personliga förhållanden. Konung Knut hade inberättat, att då han var yngling (adolescens) och hans blivande gemål ung flicka (juvencula), de hade ingått trolovning genom ömsesidig överenskommelse, vederbörande anförvarters (parentum) bifall och erläggande av fästningspenningen (arrarum donatione). Då han emellertid, sedan hans fader dödats, på alla håll ansattes av sina fiender och av dem blivit slagen och driven på flykten, greps han av fruktan för att hans trolovade med våld skulle frånryckas honom, denna trolovade till vilken han ej kunde finna någon like i landet (alia similis ei non inveniretur in regno, quam sibi posset matrimonialiter copulare). Med samtycke av hans egna och den trolovades anförvanter blev därför ordnat så, att den trolovade ingick i kloster utan avsikt att där för alltid förbliva. Efter några år, då freden blivit återställd och han segrat

över fienderna, hade han med stor glädje tagit henne till sin lagliga gemål och med henne erhållit söner, av vilka en korats till hans efterträdare. Emellertid hände det sedermera, att drottningen angreps av en svår sjukdom och trodde sig gå döden till möte, varför hon med konungens medgivande avlade kyskhetslöfte. Numera kunde emellertid konungen ej låta detta förhållande fortfa — han talar i sammanhanget om sina vedersakares förtal, som måste undertryckas (ad reprimendas aemulorum suorum detrectationes et obloquia) — och begärde därför den helige faderns inskridande till lösande av det löfte drottningen oförsiktigt avlagt. Påven, som naturligtvis genomskådade, att det var drottningens klostervistelse, som låg på botten av problemet, gav befallning om närmare utredning men visade sig i stort sett välvillig till den kungliga ansökningen.

Vi ställas genast inför frågan: vem var konung Knut Erikssons drottning? Konungens uttalande ger vid handen, att hon var av den allra högsta samhällsställning och att hennes position under de strider, som hennes blivande gemål hade att utkämpa efter faderns, konung Eriks, bortgång, varit av synnerligen prekär, man skulle från en viss synpunkt vilja säga delikat natur. Nu är emellertid förhållandet det, att ingen källa lämnar någon direkt upplysning om drottningens namn eller familjereationer. I själva verket föreligger här en gåta, som under tidernas lopp lockat många forskares fantasi men hittills icke fått någon erkänd lösning.

Det finnes dock en uppslagsända. Man har observerat, att i urkundsmaterialet från 1100-talets senare del möter en man vid namn *Knut*, vilken tillägges epitetet »drottningens broder» (frater regine). Man fann också i urkunderna en Knut, som utrustas med patronymikon »Ulvhildsson» (»filius Wluildis»). Man kan ej gärna sväva i tvivelsmål om, att det här är fråga om en och samma person: drottningens broder, Knut Ulvhildson.

Vi torde sålunda såsom sannolikt kunna antaga, att Knut Erikssons drottning ägde en broder Knut, som var son till *Ulvhild*. Men vem var då *Ulvhild*? Häröver har naturligtvis mycket grubblats.

För en forskare är det självklart, att *Ulvhild* är identisk med konung Sverkers bekanta gemål i första giftet, den fromma drottning, vilkens namn är förknippat med de stora cisterciensiska klosterfundationerna i Sverige. En annan forskare understryker, att namn och härstamning för Knut Erikssons drottning äro alldeles okända, men medgiver, att namnet *Ulvhild* för tanken till konung Sverkers gemål och att ehuru mycket i och för sig talar

emot en dylik kombination, den likväl torde förtjäna att övervägas. En tredje forskare slutligen diskuterar olika möjligheter i samband med den nytvågna källan Fogdö (Vårfruberga) klostrets jordebok.

Sammanställas de ovan lämnade upplysningarna, måste man komma till den bestämda slutsatsen, att det är personer av allra högsta börd som åsyftas. Drottning Ulvhild passar förträffligt in i sammanhanget. Men vi böra då ej förbigå en möjlighet. Konung Knut Erikssons drottning och hennes bror Knut Ulvhildsson kunna ha varit helsyskon, men de kunna också mycket väl ha varit halvsyskon, förenade blott genom modern eller blott genom fadern. Denna omständighet måste ovillkorligen tas med i beräkningen i det följande resonemanget.

Våra tankar löpa nu vidare och helt naturligt närmast till drottning Ulvhild. Vi måste söka lära känna hennes personliga drag och personliga öden. Ulvhild var av en förnäm norsk släkt och kom genom olika giften att tillhöra flera nordiska konungadynastier. Vilka dessa dynastier voro är emellertid på grund av källornas motsägande uppgifter av forskningen omstritt. Någon mera ingående diskussion av denna fråga skall ej upptagas här. Så mycket är säkert, nämligen att hon varit förmäld med den danske konungen Nils Svensson och med övergivande av denne blivit den svenske konungen Sverkers gemål. För egen del fasthåller jag dessutom min tidigare uttalade åsikt, att Ulvhild varit gift med konung Inge d. y. i Sverige och först efter dennes död övergått till den danska konungafamiljen. Omständigheterna vid det Sverkerska giftermålet, varom strax nedan, liksom också det förhållandet, att drottning Ulvhild kunnat representera den gamla Stenkilska ättens inflytande och ekonomiska resurser och därigenom blivit för Sverker särskilt åtråvärd, synes mig särskilt tala härför.

Tyvärr medgiva källorna ej att exakt fastställa, när Ulvhild förenade sina öden med konung Sverker av Sverige. En viss argumentering kan dock giva oss åtminstone någon vägledning. Konung Nils Svenssons gemål Margareta Fredkulla synes ha avlidit i slutet av 1120-talet, varför konungens nya äktenskap med Ulvhild väl hör till tiden omkring år 1130. Konung Nils dödades av upprorsmän år 1134. Som Ulvhild, enligt vad känt är, övergav sin danske make under hans livstid, måste hon hava inträtt i sin nya roll vid Sverkers sida i början av 1130-talet, alltså tämligen snart efter Sverkers tronbestigning i Sverige.

Vi hava nu att närmare granska själva den avgörande källupp-

giften i fråga, den danske krönikören Saxos uttalande. Saxo berättar:

»Interea Sueones, quod Magnum domesticis bellis occupatum audierant, Suerconem quendam, mediocri inter Sueones loco natum, regem constituunt, non quod illum tantopere deligerent sed quia externi hominis imperium recusarent, cervices indigenam ferre solitas, peregrino duci submittere formidantes. Hic Suero Ulvildam Noricam, quam Nicolaus in matrimonium, emortua Margareta, receperat, amatoriis primo legationibus sollicitatam, mox viro furtim abstractam ad suum usque connubium perduxit. Cuius coitu pro coniugio usus Karolum ex ea, qui et post ipsum in Svetia regnabat, suscepit.»

Saxo behandlar här händelserna i Sverige omkring år 1130: Då svenskarna hörde Magnus Nilsson — som tidigare valts till konung av götarna — vara upptagen av de inbördes striderna i Danmark och då de avskydde utländskt regemente, valde de en svensk man av medelmåttig börd, Sverker, till konung. Denne uppvaktade drottning Ulvhild i Danmark med kärleksförklaringar, rövade där efter bort henne i hemlighet och gjorde henne även till sin gemål. Saxo slutar med den sensationella upplysningen: »Havande med henne samlag såsom äktenskaplig förbindelse fick han (o: Sverker) med henne sonen Karl, vilken även efter honom regerade i Sverige.»

Man kan genast fastställa, att Saxo i detta fall liksom så ofta eljest ger sina meddelanden om Sverige en nedsättande färgning. Redan upptakten om Sverker visar detta. Vi ha sålunda att taga notiserna om drottning Ulvhild »cum grano salis». Men själva sakinnehållet i Saxos upplysningar bör därför icke föraktas. Av allt att döma har kontakten mellan drottning Ulvhild och Sverker betingats av en tidigare relation mellan parterna, som måhända låter sig förklaras av drottning Ulvhilds första svenska giftermål. Otivvelaktigt har det också, såsom naturligt är, handlat om ett giftermål mellan Sverker och Ulvhild, ett giftermål som för övrigt är väl betygat. Men vad betyder då det mystiska tillägget om »coitu pro coniugio», där onekligen Saxo synes komma till kulmen i sina elaka insinuationer?

Förklaringen ligger nära till hands. Vi ha att för oss åskådliggöra situationen. Drottning Ulvhild »förlöper» sin herre och man i Danmark och söker sig till en helt ny livskrets, där en annan samlevnad väntar henne. Det är väl tänkbart för att icke säga högst sannolikt, att konung Sverker, vilken synes ha varit en religiöst och kyrkligt inställd personlighet, ryggat tillbaka för tanken att ögonblickligen taga till sin äkta hustru denna kvinna,

vilken ännu var förenad i ett lagligt äktenskap med hans danska kollega. Han måste ha velat invänta en rimlig lösning av denna konflikt och under tiden — trots Ulvhilds höga samhällsställning — till henne trätt i en av tidens så vanliga irreguljära förbindelser. Lösningen lät ju också ej länge vänta på sig. Konung Nils i Danmark avled år 1134 och därefter stod vägen öppen för Sverkers och Ulvhilds lagliga giftermål.

Barn, som föddes i »frillosäng», fingo väl oftast, såsom vanligt varit långt fram i tiden, sitt tillnamn efter modern, så vida ej de erkänts av fadern. Beträffande Karl Sverkersson, som Saxo insinuerar ha varit frukten av en lös förbindelse, kunna vi dock knappast antaga att han en gång benämnts »Ulvhildsson». Då den lösa förbindelsen ersattes av äktenskap mellan samma personer, ha säkerligen enligt gällande sed befintliga avkomlingar legitimerats. Men i närvarande fall föreligger en möjlighet, som måste särskilt uppmärksammas. Drottning Ulvhild har plötsligt och oförmodat bragts ut ur sin gamla danska omgivning. Kanske har hon frestats att medtaga någon späd telning, om hon ägde en sådan, kanske var hon vid sitt försvinnande gravid och födde barn i sin tid i Sverige. I så fall skulle otvivelaktigt en »Ulvhildsson» eller »Ulvhildsdotter» visa sig — det våldsamma lösrivandet ur det danska samhället innebar säkerligen, att varje förbindelse med den danske fadern var avskuren.

Och nu ha vi en *Knut Ulvhildsson* från senare hälften av 1100-talet. Förnamnet *Knut* ger oss anledning till en särskild eftertanke. Detta personnamn hade av lätt insedda skäl en privilegerad hemorts rätt i den danska kungafamiljen — ehuru det med tiden naturligtvis blev allt vanligare även annorstädes i Norden. Allt pekar så åt samma håll. Vi känna en inre förvissning, att Knut Ulvhildsson varit en danskfödd son, som så att säga kommit att falla *emellan* moderns tvenne sista äktenskap och därför fått en egendomlig och säregen position i livet.

Denne Knut Ulvhildsson kallas broder till Knut Erikssons gemål. Detta innebär emellertid icke, att de båda personerna hade identiskt samma ursprung. Knut Erikssons ovan åberopade skildring av sin gemåls tidigaste öden ger vid handen, att denna, såsom »juuencula» trolovad med Knut före Erik den heliges död 1160 och sålunda väl då vid ungefär 10 års ålder, måste hava varit född under 1140-talet. Knut Erikssons drottning har sålunda otvivelaktigt varit Ulvhilds och Sverkers dotter och syskonskapet mellan henne och Knut Ulvhildsson har varit ett syskonskap »ex matre».

Det vunna resultatet är ägnat att kasta ljus över flera närliggande dunkla spørsmål. Det förklarar sålunda konung Knut Erikssons mystiska formulering beträffande sin gemåls familjeförhållanden: han har ej ansett lämpligt att delgiva påven sin nära förbindelse med den konkurrerande och ivrigt bekämpade konungaätten. Det förklarar också det sorgfälligt uttänkta och diplomatiska sätt, på vilket den unga prinsessan undandrog de våldsamma och förödande tronstriderna. Slutligen förklarar det Knut Ulvhildssons säregna ställning under svågerns regering. Kampen om kronan hade bringat död eller landsflykt åt de stridbaraste och mest framträdande av det Sverkerska huset. Knut Ulvhildsson stod helt naturligt vid sidan om händelserna och behövde ej indragas i det politiska spelet. »Frater regine» blev därför för honom ett enastående och väl karakteriserande epitet.

Då vårt vetande om de Sverker—Erikska relationerna är så utomordentligt ringa, blir varje ny liten strimma av ljus, om än så flyktig, av utomordentligt värde. Vi tycka oss sålunda nu kunna skönja, hurusom konung Erik vid 1150-talets slut befast och till hela Sverige utvidgat sitt uppländska välde genom en fredlig uppgörelse med det Sverkerska huset, bekräftad i och med en äktenskaplig förbindelse mellan de båda kungliga familjerna. Vi förstå också de närmaste händelsernas utveckling. Inför Magnus Henrikssons anfall måste den unge — kanske ännu nästan minderårige — Knut Eriksson gripa till flykten och snart också rädsla sig ut ur landet. Det är då, som överenskommelsen rörande den unga bruden kom till stånd. Huruvida Karl Sverkersson i något avseende spelat under täcket med Magnus Henriksson är ovisst. I varje fall blev det inom kort Karl Sverkerssons tur att upptaga striden med inkräktaren. Han har därvid självklart kunnat räkna med den samlade nationella reaktionen av såväl Sverkersk som Eriksk färgning: främlingen-fienden skulle nedslås och tillintetgöras. Karl Sverkerssons konungadöme har sålunda framgått ur ett politiskt enat Sverige. Vi förstå väl Karls nya konungatitel: Svears och götars konung.

Men vi återvända till utgångspunkten. Det är givet, att det nya vetande, som vi trott oss med viss sannolikhet hava ernått, bör vara av betydelse för det större och mera omfattande problem, som i inledningen skisserats. Knut Eriksson har inför hotande orosmoln måst med kraft gripa in för att bevara sitt remarkabla äktenskaps obrottsliga integritet. Men å andra sidan var det mänskligt sett intet egendomligt däri, att den efter Knut Erikssons

död hemvändande Sverker d. y. Karlson kunde ansluta sig till i de ledande kretsarna aktuella försonings- och förlikningstankar. Han stod ju inför en uppgörelse med sina närmaste fränder, och har han, såsom troligt är, vid tillfället varit utan manlig arvinge, har säkerligen valet varit lätt. Vi ha också att kasta våra blickar både bakåt och framåt. Den under senare delen av 1150-talet ingångna förbindelsen mellan Knut Eriksson och Sverkers dotter måste hava inneburit en »komposition» mellan de rivaliserande kungliga familjerna. För framtiden måste en allmän känsla hava gjort sig gällande inom praktiskt bestämmande kretsar, att det vid utseende av Sveriges konung ej längre var fråga om skarpt mot varandra stående Sverkrar och Erikar utan om ett slätkonglomerat, där lyckolotten kunde få falla efter rent praktiska läglighetshänsyn.

Till sist en slutanmärkning. Man har av olika skäl känt sig frestad antaga, att under 1160-talet tillkommit en statsrättslig överenskommelse mellan svear och götar angående det svenska konungavalet, en överenskommelse som funnit sitt nedslag i västgöotalagens konungavalsbestämmelser. I ljuset av vad ovan framställt blir ett dylikt antagande så gott som visshet, liksom också Saxos skildring av den tidigare inträdda starka motsättningen mellan svear och götar får en påtaglig verklighetsprägel.